

Zinnelijke architectuur van Herzog & De Meuron

Videoinstallaties, schilderijen, vogelgetsjirp, schetsen, modellen en halve maquettes, snoepjes en iets wat ruikt naar Rijnwater, hasj, hond en algen met een vleugje mandarijn: de expositie van het Zwitserse architectenduo Herzog & De Meuron is een ontdekkingstocht voor de zintuigen. De synesthetische ervaring kan nog tot 8 mei worden opgedaan in het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam. Jacques Herzog: ‘Architectuur heeft meer in zich dan alleen het visuele aspect.’

Opslaggebouw van Ricola in Basel, Zwitserland door Herzog & De Meuron. (Foto: Margherita Spiluttini)

‘Architectuur is een mijnenveld’, beweert Jacques Herzog (54). ‘Je verzet bergen werk en verbruikt miljoenen om onze steden en landschappen te ensceneren. Het is een gebied waar je veel talenten kunt ontplooien, een fantastische kans om landen en hun culturen te begrijpen. Daarom zijn onze gebouwen zo verschillend, en kun je ons niet vastpinnen op één stijl: we hebben op onze continue trip rond de wereld een exploreerdrang en een niet aflatende nieuwsgierigheid ontwikkeld, die we koste wat kost willen behouden.’

Het architectenduo Herzog & De Meuron is minder bekend in Nederland dan in de rest van de wereld. Misschien komt het omdat de Zwitsers hier nog nooit iets hebben gebouwd? Maar in kringen van connaisseurs en niet te vergeten bij hun opdrachtgevers wordt met ontzag over hen gesproken. De Prada-winkel in Tokio, het New de Young-museum in San Francisco, het Schaulager in Basel, het voetbalstadion Allianz Arena in München, het Tate Modern en Laban Dance Center in Londen en Het Nationaal Stadion in Beijing, hoofdstadion voor de Olympische Spelen: het zijn geen kinderachtige opdrachten. En de ontwerpen voor deze projecten hebben Herzog & De Meuron de positie van wereldsterren opgeleverd.

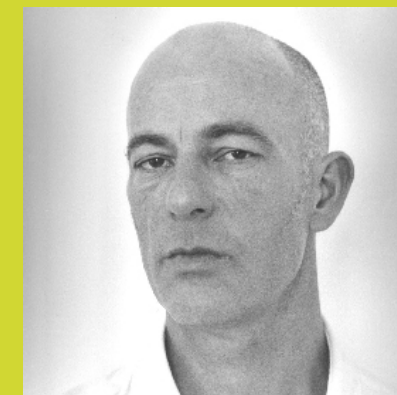
Het was in ieder geval hoog tijd om Nederlandse bouwkunstminnenden kennis te laten maken met hun werk. Een taak waarvan het NAI zich met zorg heeft gekwet. “No. 250, an Exhibition. Beauty and waste in the architecture of Herzog & de Meuron” is de titel van de tentoonstelling die nog tot en met 8 mei te zien is. Nr. 250 is het projectnummer voor het archief van Herzog & De Meuron dat aan deze expositie is toegekend, alsof het een bouwproject betreft. Zo wordt deze tentoonstelling, net als de vorige, geen overzicht van wat de architecten in het verleden hebben bereikt, maar een op zichzelf staande verklaring.

Anders dan in Basel, waar deze expositie eerder was te zien, hangt in het NAI ook werk van de Delftse fotograaf Frank van der Salm. Zijn beeldinterpretaties van bouwwerken van Herzog & De Meuron in Barcelona hangen tussen video-projecties van Zilla Leutenegger en Armin Linke, een film van Ai Weiwei en werk

Expositie - impressie. (Foto: Ger van der Vlugt)

Prada flagship store in Tokio, Japan. (Foto: Nacása & Partners)

Jacques Herzog (foto: Margherita Spiluttini)

‘Iedere zichzelf respecterende couturier brengt een eigen geurlijn uit. Waarom wij dan niet?’

van andere met het duo samenwerkende kunstenaars Rémy Zaugg, Thomas Ruff en Andreas Gursky. Tezamen met de vogelgeluiden, archetypische Ricola-snoepjes en de speciaal ontwikkelde “Rotterdam-geur” maakt dat het wandelen over de expositie tot een welhaast synesthetische belevenis. Dat is ook de bedoeling. Men moet het gevoel krijgen in het atelier en het archief van de architecten te zijn aanbeland. Kenmerkend voor het oeuvre van Herzog & De Meuron is dat elk voltooid bouwwerk het resultaat is van een complex denk- en ontwerpproces dat diverse sporen achterlaat in de vorm van schetsen, digitale modellen, vormexperimenten, studiemaquettes en materiaalmonsters. Juist deze sporen worden getoond in het NAI. De bezoeker dwaalt langs wanden en grote tafels met een keur van materialen, schetsen en modellen van voltooide projecten en bouwwerken in wording. Met materiaal dat lang niet altijd gebruikt is, maar van wezenlijk belang was voor het eindresultaat. “Beauty en Waste”, noemt het duo het dan ook. Het concept ontrafeld in al zijn schoonheid. Een transparant kijkje in de keuken van twee Zwitserse meesters.

De Rotterdam-geur behoeft enige uitleg. In het kader van het laboratoriumgevoel hebben Herzog & De Meuron een speciaal parfum laten ontwikkelen, dat past bij de stad die zo aardig was hun werken ten toon te stellen. Het parfum, dat de welluidende naam Rotterdam draagt, is in een genummerde oplage van 1000 stuks (prijs: 45 euro) alleen bij het NAI te koop. Het in een plastic kokertje verpakt kleinood heeft een glazen verstuiver, voorzien van een blauw omkaderde sticker met de naam Rotterdam en de naam van de afzender. Het geheel lijkt enigszins op een geneesmiddel. Het goedje dient op de huid te worden aangebracht, al is ruiken van te voren aan te raden. De Maasstad verschilt in de ogen van de architecten niet zo veel van Basel, hun eigen thuishonk. Met als overeenkomsten de industrie, het harde werken en het water. De geur schijnt volgens hen associaties op te roepen met hasj, hond, Rijnwater, mandarijn, bont en algen. Navraag leert, dat op het parfum nog geen run is ontstaan.

Lees verder op pagina 54

Artist impression van het Olympisch Stadion in Beijing, China.
(Beeld: Herzog & De Meuron)

Waag niet te zeggen dat parfum en architectuur niet samengaan. 'Twintig jaar geleden waren wij al gefascineerd door het vervaardigen van geur', zegt Jacques Herzog opgewekt. Voor het publiciteitsrondeje in het NAI, waar hij aan een tafel in de grote tentoonstellingsruimte om de beurt een journalist te woord staat, heeft hij zijn wat minder sociale partner Pierre de Meuron thuisgelaten. Aan het parfum kleef een boodschap: 'We leven in een visuele cultuur. Architectuur zou meer moeten zijn dan alleen het visuele aspect. Bouwen draagt ook auditieve, geur- en smaakgerelateerde zaken in zich. Geuren maken deel uit van de wereld van architectuur. Iedere zichzelf respecterende couturier brengt een eigen geurlijn uit. Waarom wij dan niet? Een geur herinnert je aan iets uit het verleden. Architectuur moet net als mode meer glamour krijgen.'

Pop-art

Jeugd vrienden Herzog & De Meuron, beiden geboren in Basel, besloten in 1978 op professionele basis samen te gaan werken. Na hun opleiding op de Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) in Zürich, waar ze in 1975 afstudeerden, richtten ze een eigen architectenbureau in Basel op. Werd begonnen met bescheiden nationale projecten, allengs ontwikkelde het bureau zich tot een internationale ontwerp praktijk, met opdrachten in Europa en later wereldwijd, onder meer voor Brazilië (Zwitsers Paviljoen op de Internationale Biënnale in São Paulo), Noord-Amerika (Dominus Winery in Californië, Astor Place en hoofdkantoor Prada New York), Japan (Prada Aoyama Epicenter) en China (nieuwe wijk in Jindong, Jinhua, Tree Village campus in Beijing, Olympisch stadion in Beijing). Het Londense Laban Dance Center kreeg de Stirling Prize en hun hele oeuvre tot nog toe werd in 2001 bekroond met de prestigieuze Pritzker Prize (honderdduizend dollar en wereldwijde faam). Onder andere, zo benadrukte de jury in haar rapport, dankzij de eigenschap dat zij 'zichzelf steeds herpositioneren door verrassende nieuwe vragen te stellen bij oude problemen en innovatieve oplossingen te bieden', ingebed in 'conceptuele precisie, spaarzame middelen en zuivere detaillering en vakmanschap'.

Het duo werkt samen met vier partners, Harry Guggler, Christine Binswanger, Robert Hösl en Ascan Mergenthaler, en geeft emplooi aan zo'n 200 werknemers. Naast het hoofdkantoor, even buiten in Basel, heeft het bedrijf kantoren

in Spanje, Duitsland, Engeland, China en Noord-Amerika. De oprichters ontwikkelen het conceptuele werk, reizen de aardbol af om de maquettes her en der te bekijken en onderhandelen met de opdrachtgevers en aannemers. Op het moment wordt aan tientallen projecten gewerkt in Amerika, Europa en Azië. Deze projecten kenmerken zich door hun sculpturale vormen en verrassend, divers materiaalgebruik, onder meer geïnspireerd op Chinese "scholars' rocks" (oftewel "Gongshi", eeuwenoude, organisch gevormde stenen in bijzondere vormen en structuren), speelgoed en mode, en door hun intensieve samenwerking met verschillende kunstenaars.

Herzog vergeleek het werk van Herzog & de Meuron ooit met dat van Andy Warhol, omdat Warhol alledaagse, ingesloten iconen gebruikte om iets nieuws te zeggen. Het architectenduo is eveneens geïnteresseerd in het gebruik van bekende vormen en materialen op een nieuwe manier. Herzog: 'We houden ervan om de clichés van architectuur onderuit te halen. Ons vroege werk was materiaal-georiënteerd. Een van de clichés in die tijd was decoratie, dat door architecten werd afgewezen. We vonden die decoratie juist interessant en gebruikten met opzet diverse decoratiematerialen, zoals geprinte zonnenschermen, of losse stenen in de wand van de Dominus Winery, waar de zon doorheen schijnt: gelijktijdige decoratie en structuur. Naast Pop-art was minimalistische kunst in die tijd "hot". Ik was gefascineerd door de ontwerpen en het materiaalgebruik van Joseph Beuys. In de loop der tijd heeft ons werk grote veranderingen ondergaan en werden we minder minimalistisch en meer humaan-georiënteerd.'

'Waarom ik architect ben geworden? Ik hield van kunst en taal maar studeerde ook natuurkunde, wetenschap, chemie. Architectuur is een brouwsel van al die elementen. Het vereist niet alleen visuele vaardigheden. Wij proberen diverse zintuigen te beroeren. Willen een architectuur bereiken die niet leesbaar is zoals je een boek leest, maar niettemin een aantrekkingskracht op de mensen uitoefent. Als ik nu uit het raam kijk, zie ik museum Boymans van Beuningen: een aantrekkelijk gebouw, maar waarom precies kan ik niet aangeven. Dat is instinctieve architectuur. In de globale wereld kun je architectuur niet baseren op een educatieve achtergrond, waarbij je de geschiedenis van de bouwkunst moet kennen om een gebouw te begrijpen. Het zijn referenties en citaten, maar

Schaulager in Basel, Zwitserland.
(Foto: Ruedi Walter)

'Elk gebouw onthult de psychologische achtergrond van de ontvanger en de opdrachtgever'

citeren vind ik dodelijk saai. Niet dat ik veel morele bezwaren heb tegen kopiëren in de bouwkunst. Kopiëren zit in de aard van het beestje. Reproductie zou je het eerder moeten noemen. Ik huldig het overlevingsprincipe. Maar mijn belangstelling moet wel gevoed blijven.'

Therapie

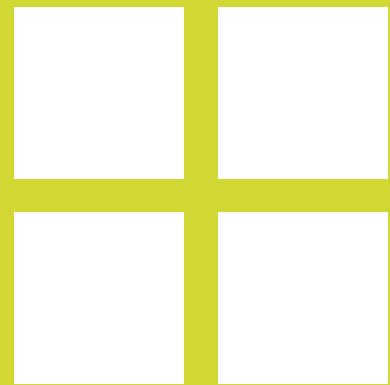
De bekende architect Aldo Rossi was een van de hoogleraren op de opleiding van Herzog & De Meuron. 'Een excentriek heerschap, en zeer bevlogen', vertelt Herzog. 'Hij gaf ons de energie om architectuur te gaan beoefenen in een tijd waarin bouwkunde nogal dood was. Ik ben niet echt een grote fan van Rossi, omdat hij erg figuratief en traditioneel te werk ging. Wij hebben weinig figuratieve aspecten in onze architectuur. Maar ik haat abstracte architectuur evenzeer. Het zou zowel de paradox als de combinatie van beide moeten zijn. Er is namelijk geen abstractie of figuratie per se. Kijk naar de wolken: die zijn zowel abstract als figuratief. Ze veranderen voortdurend van vorm. Het principe van de complexiteit van de natuur. Het spoort je aan, verveelt geen moment. Zo zou architectuur ook moeten zijn.'

Toch is Herzog niet iemand die constant op zoek is naar iets nieuws. Soms zoekt hij een bouwkundige oplossing juist ook in repeterende elementen. 'Oneindige herhaling kan boeiend zijn. Hetzelfde restaurant jaar na jaar bezoeken, bijvoorbeeld. Ik haat clichés en dogma's, of al te boude beweringen. Ik wijs bij voorbaat niet alles af, maar kan in vele dingen flintertjes van waarheid zien. Die flintertjes kunnen me weer op nieuwe ideeën brengen om eventueel nieuwe paden te bewandelen.'

De poging om oplossingen te bedenken op een onconventionele, onverwachte manier is een van de handelsmerken van Herzog en De Meuron, volgens de architect. 'En wel zo, dat de cliënt wordt verrast. Erachter komen wat ze eigenlijk wilden en bedoelden. De architect als therapeut. Architectuur is een soort therapie, voor mij in ieder geval een goede uitlaatklep. Steden zijn vanuit psychologisch oogpunt fascinerende landschapsgebieden. Ze openbaren de smaak,

Expositie-impressie. (Foto: Ger van der Vlugt)

Tate Modern in Londen (Foto: Margherita Spiluttini)

het geld, de favoriete manier van het inrichten van het leven. Het vormgeven van de levens van de stedelingen door de publieke en particuliere ruimte, dat is architectuur. Elk gebouw onthult de psychologische achtergrond van zowel de ontvanger als de opdrachtgever. Alles wat je doet en zegt, denkt, is een stempeelafdruk in het brein. Het is de fysieke uiting van een denkproces.'

Herzog & De Meuron verrichten veel onderzoek voordat ze komen tot een concept, niet alleen via de bibliotheek en internet, maar ook op eigen ontdekkingsstochten naar de streken en steden waar ze een potentieel project voor ontwikkelen. 'Zo maakt men in Barcelona meer gebruik van de openbare ruimte dan in Zwitserland', vertelt Herzog, doelend op het Forum Barcelona 2004-project. Herzog & De Meuron ontwierpen het congrescentrum, een blauwe driehoeksvorm met reliëfstructuur die in de lucht lijkt te zweven. 'Men is in Barcelona meer geneigd op straat rond te hangen. Daarom wilden we het publiek betrekken in de ruimte en hebben we het gebouw als het ware opgetild, zodat men er onderdoor kan lopen, of op een terras kan zitten. Ook in Beijing bevindt zich een openbare ruimte om en door het stadion heen. Want Chinezen houden van flaneren, in tegenstelling tot Japanners.'

Landen verschillen veel van elkaar, zelfs in een globaliserende wereld, weet de architect uit eigen ervaring. 'Productie en constructie zijn Japan en Zwitserland erg precies. Die ambachtelijkheid is aan het verdwijnen. In de Verenigde Staten en Engeland doen ze maar raak, ze beginnen ieder aan een andere kant en zien wel wat eruit komt.'

Gelddbesparing en snoeien in het budget is een wereldwijd fenomeen. Herzog: 'Daar moet je als architect mee leren leven. Architectuur schept iets nieuws, je moet je verdedigen tegenover massa's tegenstribbelende lieden. Onderhandelingen met opdrachtgevers zijn altijd moeizaam. China, Rusland en de Arabische landen zijn het meest interessant om voor te werken. Helaas leeft slechts een klein deel van de mensheid in een democratie. Dat kan problemen opleveren. Wij waren gevraagd om de grootste moskee van de wereld te maken. Het ontwerp moest zijn gebaseerd op een aquarel die de opdrachtgever, een oliesjeik, had uitgekozen. We stortten ons helemaal op de wondere wereld van islamitische architectuur. Maar het werd een flop, niets werkte. Communicatiestoornissen met de klant bleken het grootste euvel. Daarom bleven we steken in de wachtkamer.'

Central Signal Box (seinhuisje) in Basel (Foto: Margherita Spiluttini)

Bibliotheek in Eberswalde, Duitsland door Herzog & De Meuron. (Foto: Margherita Spiluttini)

Dat bouwkunst in de laatste vijf, tien jaar veel veranderingen heeft ondergaan, beaamt Herzog hartgrondig. 'De positie van de architect is veel prominenter geworden. Tezelfdertijd is de middenklasse-goede-stijlarchitectuur bijna verdwenen. Enkele pronkstukken zijn op de voorgrond gezet, om steden of architecten zelf van een merk te voorzien.'

Ook het werk van Herzog & De Meuron is getransformeerd. 'En het zal in de toekomst nog veranderen', zegt hij monter. 'Minimale architectuur was een middel om een plaats in de hermetisch gesloten markt te veroveren, in de tijd waarin architectuur bol stond van vervloekt postmodernisme, dat welhaast dictatoriale trekjes vertoonde, en het opkomend constructivisme. Maar het minimalisme dat wij als wapen gebruikten, bleek uiteraard al even slaapverwekkend te zijn als postmodernisme. Dus hebben we onze opvattingen moeten bijstellen. Dat was een dogma, ja. Alles in dienst van de progressie. Een obsessief gebruik van modellen, zoals hier te zien op de expositie, is wel typerend voor ons. Anders dan vroeger, doen we nu alles op de computer. Toen we nog een kleiner, overzichtelijk bureau waren, hadden we een veel directere aanpak en maakten we minder modellen. Het werkproces is nu veeleer gebaseerd op selecteren. Het gebouw als kunst. Is architectuur kunst? 'Ja en nee', peinst Herzog. 'Een ontwerp moet uiteraard veel creatief vermogen in zich bergen, moet uitdagen en verleiden. Maar in de vrije beeldende kunst bestaat meestal briefing noch budget. Kunst heeft veel te maken met innovatie en experiment: de kunstenaar is onafhankelijk, maakt gebruik van een eigen taal.' Hij grijnst. 'En architecten maken gebruik van deze beperkingen als excuus voor hun gebrek aan talent.' 'Maar', nuanceert hij, 'vandaag de dag worden we in deze geglobaliseerde markt totaal vrij gelaten. In die zin groeit architectuur toe naar kunst. Al beseft ik dat dat vrijlaten een luxe is. Er zijn niet zoveel architecten die wereldwijd aan de slag kunnen. We verkeren in de gelukkige positie dat we de vrijheid hebben, omdat mensen dat ook van je verwachten. Te veel vrijheid die men voor zichzelf claimt, kan ook een hindernis zijn. Architecten worden door de klant gedwongen te overdrijven, of hun eigen vastgestelde grens te overschrijden. Met soms belachelijke resultaten. Soms heeft het geen zin om gebouwen te ontwerpen die egocentrische trekken hebben. Het lijkt net of ze een bepaalde mate van onafhankelijkheid claimen om te kunnen excelleren. Terwijl er soms beter nagedacht moet worden of zo'n gebouw wel op zijn plaats is op die locatie.'

Tot 8 mei: "No. 250, an Exhibition. Beauty and waste in the architecture of Herzog & de Meuron" - NAI, Museumplein 25, Rotterdam.

Open: di-za 10.00-17.00 uur, zo: 11.00-17.00 uur. De bij de expositie behorende brochure is ontworpen door Dietwee. De tentoonstelling reist hierna door naar Londen en München.